

Nr 611

Av herr Kellgren m. fl., om utredning rörande vissa fritidsfrågor.

1. Faktorer som aktualiserar fritidsfrågorna

Standardstegringen i det svenska samhället under de senaste årtiondena har inneburit en förskjutning av efterfrågan från de traditionella nödvändighetsvarorna (mat, kläder, bostad etc.) till mera socialt betingade och smakmässigt bestämda varor. Man kan också säga, att standardutvecklingen till stora delar inneburit en förskjutning av den marginella efterfrågan från nödvändighetsvaror till fritidsvaror — ur synpunkten att ge livet ett innehåll och även att förbättra produktionsförmågan. Härtill räknas också stora delar av gruppen tjänster, t. ex. service, reparation och underhåll av bilar, sommarstugor, båtar m. m.

Begreppet fritidsvaror är inte helt entydigt. Det innebär inte nödvändigtvis en avgränsning till varor som enbart användes under fritiden. Det bör — förutom dessa varor — även omfatta varor, som till viss del användes i fritidssammanhang och där spelar en stor roll, t. ex. personbilar.

Antalet personbilar har ökat med accelererande hastighet. År 1930 var antalet ca 100 000, 1953 400 000, 1956 700 000 och 1959 över 1 000 000. Det tog alltså 23 år att öka med 300 000 först, sedan tog det tre år att öka med lika många, och senast endast två år för samma ökning.

Antalet televisionslicenser var den 31 december 1957 drygt 70 000, den 31 december 1959 närmare 600 000. Det är mer än en åttadubbling på två år.

De prognoser över de närmast förestående årens utveckling på dessa två varuområden som utförts har visat sig kraftigt underskatta utvecklingens hastighet. Så utfördes exempelvis under våren 1957 en undersökning av efterfrågan på televisionsapparater i Sverige med en prognos för perioden 1957—1962 (Industriens utredningsinstitut). Det faktiska beståndet televisionsapparater den 31 december 1959 blev närmare tre gånger så stort som det man räknade med och väsentligt mera än som man beräknat uppnå till den 31 december 1962.

2. Förkortad arbetstid, längre semester

I den diskussion som föregick 1919 års arbetstidsförkortning stod för dem som ivrade för kortare arbetstid hälsoskålen i centrum. I den diskussion som föregick 1957 års arbetstidsförkortning, vars sista steg ned till 45-timmarsveckan tas i år, stod fritidssynpunkterna i centrum.

De senaste årens arbetstidsförkortning har för stora grupper arbetstagarare uttagits i form av ett antal fria lördagar under sommarhalvåret. För andra grupper arbetstagarare, bland dem många tjänstemän inom statlig och kommunal förvaltning, har den redan tidigare kortare veckoarbets-tiden så omdisponerats, att de erhållit lediga lördagar under sommaren. Femdagarsveckan är alltså redan nu en realitet för många arbetstagarare under sommaren. En utveckling därhän att den blir allt vanligare året runt torde vara sannolik.

Detta innebär ökad fritid på veckosluten.

Inte bara veckoarbetstidens förkortning har ökat arbetstagararnas fritid utan också den treveckorssemester som år 1951 ersatte den år 1938 införda tvåveckorssemesteren.

Det torde vara realistiskt att inom överskådlig tid räkna med både en förlängning av semesteren till fyra veckor och en förkortning av veckoarbets-tiden till 40 timmar. Ordningsföljden dem emellan är det vanskligare att sja om. Men att 1960-talet kommer att för stora grupper arbetstagarare ytterligare öka fritiden utöver den nuvarande torde vara realistiskt att utgå från.

3. *Kravet på god hälsa*

Man kan i det moderna, tekniskt-industrialiserade samhället peka på ett antal faktorer, som dels är hälsovådliga eller i alla fall verkar påfrestande för hälsotillståndet, dels ställer krav på ett gott hälsotillstånd hos arbetskraften:

a) den långt gående arbetsfördelningen i den tekniskt avancerade produktionsprocessen och ökat införande av kontinuerlig drift och nattarbete innebär ofta en påtaglig monotoni i arbetet. Härigenom tenderar för många själva arbetsprocessen att bli personlighetsmässigt mindre intresseväckande och stimulerande. Som motvikt häremot kan den längre fritiden behöva bli en rikare fritid, under vilken människan genom den personliga tillfredsställelse hon erfar i engagemang i olika slag av fritidsverksamheter, som intresserar och stimulerar henne, förmodas få lättare att fördrå arbetsplatsens monotoni.

b) För många kan det extremt monotona arbetet innebära stora psykiska påfrestningar. Det finns i arbetssituationen emellertid även andra faktorer som verkar psykiskt påfrestande såsom ansvar, kravet på exakthet osv. Den psykiska press många känner i arbetet är också en faktor, som behöver motvägas genom en längre och rikare fritid, där de rent mentalhygieniska resultaten av olika fritidssysselsättningar kan få stor hälsovårdande betydelse. Det gäller under förutsättning att de är av det slaget, att de ger avkoppling och rekreation.

c) Man torde vidare få räkna med att i det alltmera specialiserade samhället personlighetsmässigt sett felplasseringar i arbetslivet äger rum i större utsträckning än tidigare. Främst bör detta givetvis förebyggas genom effek-

tiv yrkesutbildning, -vägledning och -rådgivning, omskolnings- och omflyttningsmöjligheter osv. Men det torde inte vara möjligt att helt lösa detta problem på de vägarna. Sådana felplaceringar kan hänföras till ett speciellt slag av psykiska påfrestningar i arbetet, vilkas negativa konsekvenser en personlighetsstimulerande och -berikande fritidsverksamhet kan bidra till att avhjälpa.

4. Speciella grupper

Frågan om semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. utreddes i början av 50-talet av arbetsmarknadsstyrelsen. Utredningen, som närmast utgjorde en inventering av problemen, tog också sikte på småföretagare inom detaljhandeln, hantverkare och hemmavarande barn som arbetar i föräldrarnas företag. Av själva utredningen men också vid remissbehandlingen framgick klart, att möjligheterna för här nämnda kategorier att erhålla semester beror till övervägande del på utsikten att skaffa någon ersättare. Förslagen avsåg också närmast att genom ökad stipendiegivning ge husmödrar ökad möjlighet att skaffa vikarie i hemmet, återupprätta blockorganisationen inom jordbruket för att rekrytera semestervikarier, organisera arbetsbyte och grannhjälp inom jordbruket. Man tänkte sig vidare inrättandet av till länsstyrelserna eller landstingen knutna semesternämnder. Ökad upplysningsverksamhet var också behövlig för att problemen över huvud skulle kunna lösas.

Utvecklingen sedan utredningen framlades har visat frågans ökade betydelse men också vissa praktiska insatser. Jordbrukarnas organisationer, framför allt RLF, har nedlagt ett betydande intresse och arbete på att skaffa fram vikarier och organisera en effektiv grannhjälp för att jordbrukarna därigenom skall kunna beredas en med övriga grupper jämställd semester. Hushållningssällskapen har medverkat genom att sköta den direkta förmedlingsverksamheten. För övriga grupper har veterligen inga organiserade insatser gjorts.

Antalet skolbarn och skolungdomar har ökat och kommer att öka mycket kraftigt de närmaste åren, detta bl. a. beroende dels på den längre skoltiden (snart nio år för alla), dels på att en större andel av ungdomarna ägnar sig åt högre studier än tidigare. Så gick t. ex. år 1930 tio procent av en årskull vidare till realskola eller motsvarande; år 1955 var andelen ca 40 procent. Vid läroverksgymnasierna var antalet elever år 1955 25 000; år 1962 beräknas detta antal till 58 000.

Denna utveckling tillspetsar fritidsproblematiken för ungdomarna och inte minst för deras föräldrar, då denna utveckling bidrar till att koncentrera semesterfritiden till perioden mitten av juni—slutet av augusti med ytterligare koncentration av användningen av fritidsanläggningarna till denna korta tid av året.

En annan grupp i samhället med speciella fritidsproblem är åldringarna, vilkas starkt ökande antal de kommande åren och årtiondena ytterligare kommer att aktualisera dessa problem. Medan antalet åldringar f. n. är ca 740 000, kommer de år 1965 att utgöra 810 000 och år 1970 900 000.

5. Bilismen — tältning och husvagnar

Bilismens hastiga framväxt — som ännu torde vara långt ifrån avslutad — har tidigare berörts. Vi har i Sverige f. n. en bil på var sjunde innevånare. Det torde innebära, att snart ungefär varannan familj har en bil till sitt förfogande.

Bilismen har bl. a. inneburit en kraftig ökning av bilcamping. Den äger f. n. rum i huvudsak med tält. Utvecklingen utomlands — och den just påbörjade utvecklingen här hemma — motiverar, att man kan räkna med att denna tältcamping kommer att successivt ersättas med husvagnar. Detta aktualiserar stora krav på campingplatserna. I många länder är det så ordnat, att på campingplatserna för varje avsett utrymme för en husvagn finns servis för avlopp, dricksvatten och elkraft. Mycket få svenska campingplatser är i dag utrustade för att möta kravet på ett hygieniskt och sunt campingliv, antingen detta sker med tält eller med husvagn.

6. Vägarna

Vägarna bygges ut i huvudsak för att möta nyttoibilismens behov. Detta är naturligtvis transportekonomiskt riktigt, men man kommer inte ifrån att flertalet bilar som rullar på våra vägar är »fritidsbilar». Den tendensen kommer säkert att förstärkas. Vid vägplaneringen bör man därför planmässigt söka tillmötesgå fritidsbilismens behov. Konkret innebär detta campingplatser (även med sikte på husvagnar), rastställen och motell, framför allt längs de stora stråken. Man måste dra konsekvenserna av att människorna vill tillbringa en stor del av fritiden, såväl veckoslut som semester, på vägen och dess omedelbara närhet.

7. Sommarstugebebyggelse

En dubbel bosättning är en typisk följd av kombinationen urbanisering, stigande inkomster och ökad fritid. Industria gissar i en artikel i nr 6/1959, att cirka 200 000 familjer i Sverige har sommarstugor. Konjunkturinstitutet har uppskattat sommarstugornas andel i hushållens reallgångar till 2,3 miljarder kronor (1956). Av alla sommarstugor i konjunkturinstitutets undersökning av svenskarnas sparvanor fanns 54 % bland arbetarfamiljerna och 52 % bland hushåll med högst 15 000 kronors årsinkomst. Det finns starka tecken som tyder på att expansionen på sommarstugeområdet är mycket snabb. Denna snabba ökningstakt aktualiserar samhällsinsatser av olika typ.

Exempel:

a) Planering av allmänningar, naturskyddsområden och naturreservat som *icke* får omfattas av sådan bebyggelse. Strandlagen är en sällsynt fram-synt planeringsåtgärd som måste få efterföljare på flera områden.

b) Genomgång av lagstiftningen bl. a. på byggnadsområdet för att under-lätta sommarstugebebyggelsen och samtidigt stävja rovdrift.

c) Hur skall man på lämpligt sätt kunna sammankoppla två tendenser, å ena sidan stigande antal ödegårdar och ödetorp till följd av jordbruks-rationaliseringen, å andra sidan ökade krav på sommarstugor? En invente-ring av problemet vore en början.

d) Vilken typ eller vilka typer av serviceanläggningar aktualiseras genom den ökade sommarstugebebyggelsen?

e) Övervägande av kreditmöjligheter för denna typ av bebyggelse.

8. Semesterbyar

Många människor vill inte eller har inte råd att skaffa sig egen sommar-bostad. Det blir allt svårare för dem som vill hyra sommarnöje att hitta något till skäligt pris. På senare tid har på kommunalt initiativ tillkommit s. k. *semesterbyar*, som tydligen slagit mycket väl ut. Det finns med all san-nolikhet utrymme för en mycket kraftig expansion av denna typ av be-byggelse under 60-talet. Därmed blir den också en planeringsfråga i stort.

Ovan har några exempel på samhällsplanering för en ökad och bättre fritid nämnts. Det finns säkert flera. Gemensamt är att det berör olika sam-hällsorgan, staten såväl som kommuner och landsting. Det är vidare av påtagligt intresse för turist- och reseorganisationer, idrottsorganisationer och många andra. Det vore mycket välbetänkt att skapa organ för en ge-mensam planering på dessa områden, där olika synpunkter kan tillgodoses. Det är mycket stora ekonomiska värden det gäller. Det är ting som i hög grad berör människornas vardagstillvaro. Det borde bli både billigare och bättre om man planerar i tid.

9. Turism till och från Sverige

Ett ytterligare drag i standardutvecklingen tillsammans med den ökade fritiden (och i viss mån bilismen) är turismen över gränserna. Det gäller både ett stort antal svenska semestrande, som reser till framför allt de andra nordiska länderna och länderna på kontinenten, och ett ständigt växande antal utländska turister (främst från Danmark och Tyskland) till Sverige och dess olika fritids- och semesterområden. Detta accentuerar ytterligare kravet för oss att följa med den internationella standardutveck-lingen på turismens, inte minst campingens område.

10. Fritidsanläggningar

Bilismen innebär att fritidsverksamheten ändrar karaktär. Avstånden övervinns, och människorna får möjlighet att på ett helt annat sätt än tidi-

gare komma i kontakt med orörd natur och besöka avlägsna delar av vårt land. Den verksamhet som Svenska turistföreningen och Skid- och friluftsförbundet sedan gammalt aktivt arbetat för kan bedömas få ett betydande uppsving under kommande år. Fjärrfriluftreservat och öppnandet av våra naturreservat för en väl avvägd och hänsynsfull turistström blir angelägna frågor. I USA visar utvecklingen att just de orörda naturområdena utövar en stark attraktionskraft. Väsentligt blir då att de intressen som Svenska naturskyddsföreningen och Samfundet för hembygdsvård bevakar inte kommer i skymundan. Samhället måste av allt att döma i vidgad omfattning intressera sig för naturskydds-, landskapsvårdens och växt- och djurvårdens problematik.

11. Arbetskraftsfrågorna

Redan nu är skillnaderna betydande i fråga om arbetskraftens sysselsättning under vinter- resp. sommarhalvåret. Den ljusa årstiden medför en mycket betydande efterfrågan på arbetskraft, inte minst för att rese-, friluft- och semesterlivet skall kunna fungera. Att svårigheterna under hela efterkrigstiden varit betydande när det gällt att tillgodose arbetskraftsbehoven vid våra sommarrestauranger, hotell, semesteranläggningar, barnkolonier etc. samtidigt med att samhällets serviceverksamhet, inte minst på sjuk- och hälsovårdens område, måste hållas i gång kan de ansvariga arbetsmarknadsorganen omvittna.

Fråga uppkommer i vilken omfattning semestrarna kan spridas ut på flera månader under den ljusa årstiden, på vad sätt den oundgängliga arbetskraften skall kunna anskaffas under exempelvis juli månad eller hur arbetskraften bäst skall utnyttjas under årets olika månader. Detta är problem som fordrar fortlöpande uppmärksamhet från såväl samhällets som arbetsmarknadsorganisationernas sida.

Sammanfattning och förslag

Såsom i det föregående nämnts påverkar en rad faktorer fritidens omfattning och skärper kraven på förbättrade möjligheter att utnyttja den: ökad standard, längre fritid, bilismens och TV:s utveckling, växande ungdomskullar och fler barn i högre skolformer, ett stigande antal åldringar med mycket fritid till förfogande, ökade krav på anpassning från individens sida till förändringar i arbetslivet och samhället i övrigt, ökad turistverksamhet, skärpta växlingar i sysselsättningen under sommar- och vinterhalvåren etc.

Man kan vidare peka på en oroande ökning av olika missanpassnings-symptom och en stigande insikt om de möjligheter att hindra stress och underlätta anpassning som står till buds genom att man förbättrar möj-

ligheterna för individen att rationellt utnyttja sin fritid. Det finns också anledning peka på ett allt rikligare kommersiellt utbud av fritidsprodukter av låg kvalitet samtidigt med att fackliga, kulturella och andra demokratiska organisationer och sammanslutningar får ökade svårigheter att vidmakthålla det aktiva intresset hos sina medlemmar och därigenom fylla sina nödvändiga och vitala uppgifter i det demokratiska samhället.

Denna utveckling, som man i sina huvuddrag redan nu kan förutse, kräver, om problemen inte ska bli nutidsmänniskan övermäktiga, ökade insatser från samhällets sida på en mängd områden. Det rör sig om upplysningsverksamhet i den kvalificerade form som går under namnet konsumentupplysning, ökat stöd åt kvalificerat föreningsliv och folkbildningsarbete, stimulans åt aktivt deltagande i kulturell verksamhet av skilda slag, det blir fråga om ännu större insatser för att främja idrotts- och friluftsliv, planera semester- och fritidsbebyggelsen, ökade resurser åt skolan för att sörja för ungdomens fysiska fostran liksom även för att ge ungdomen träning för föreningsliv och för ett rätt utnyttjande av fritiden i övrigt.

Forsknings- och utredningsarbete på fritidsområdet måste därför ges hög prioritet och kan i själva verket anses bli en förstahandsuppgift för våra forskningsråd liksom även för våra universitet och högskolor.

En samordning av samhällets resurser och insatser på fritidsområdet blir också angelägen. Den försvåras i dag av att den statliga verksamheten och statsstödet åt fritidsverksamheten för närvarande sorterar under ett flertal departement. Det saknas i dag möjlighet att överblicka hela området på ett samordnat sätt och därvid avgöra vilka delavsnitt som i första hand är i behov av statligt stöd och ökade andra insatser från medborgarnas sida.

Fritidsproblemen berör i hög grad den verksamhet som statens ungdomsråd och statens konsumentråd är satta att främja för att inte tala om de verksamhetsgrenar och -fält som i dag stödjdes och främjades av bl. a. skolöverstyrelsen, statens fritidsnämnd och Sveriges riksidsrottsförbund.

Vår slutsats är att samhället i tid måste planera för den utveckling av fritidsvanorna som redan nu kan förutses och den expansion som kan förväntas under närmaste årtionde. Det hör understrykas att det inte gäller att planera för människornas fritid utan att samhället i sin planering och i sina åtgärder måste dra konsekvenserna av människornas önsknings om att utnyttja sin ökade fritid.

Man kan tänka sig inrättandet av ett statligt organ som i huvudsaklig analogi med statens konsumentråd och med det i årets statsverksproposition föreslagna statens råd för byggforskning hör vara samordnade och anslagsfördelande organ för forskning och utredningsarbetet på fritidens område. Rådet skulle också tjäna som forum för olika slags intressen på fritidsområdet. I det skulle sålunda ingå representanter för våra större intresse- och utbildningsorganisationer, turist- och reselivet, idrottsrörelsen, naturvård och naturskydd m. m.

Under hänvisning till ovanstående får vi härmed hemställa,
att riksdagen i skrivelse till regeringen måtte förorda,
att en allsidig utredning kommer till stånd beträffande
fritidsfrågorna och fritidsproblematiken i överensstämmelse
med de synpunkter som här framförts.

Stockholm den 26 januari 1960

Nils Kellgren

Rune Johansson

Svante Lundkvist

i Norrköping

Henry Allard

Essen Lindahl